

Абдолат ӘЛИХАНҰЛЫ
(Аупбаев)

Аупбаев

Аупбаев

Док. Стивенс

1994
Автограф
Аупбаев

Bill Courtney

Александр Кривошечкин

Св. Томас Гаффа

Носир Розылов

Жанболат ӘЛИХАНҰЛЫ
(Аупбаев)

Автограф

Эсселер

“Елорда”
Астана – 2005

ББК 84 ҚАЗ 7
Ә 54

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘДЕНИЕТ, АҚПАРАТ
ЖӘНЕ СПОРТ МИНИСТРЛІГІНІҢ
БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛДЫ

Әлиханұлы Жанболат (Аупбаев).

Ә 54 Автограф. *Эсселер.*

— Астана. Елорда, 2005 — 248 бет.

ISBN 9965-06-230-7

Журналист Ж. Әлиханұлы (Аупбаев) бұл кітабында тағдыры қызық, сирек мамандық иелері туралы ой толғайды. Олар — түрлі ұлттың өкілдері. Көбінің Қазақстанмен тікелей не жанама болса да әйтеуір бір қатысы, байланысы бар. Журналистік жолсапардың әр кезеңінде осындай, яғни Э. Генри, Г. Боровик, А. Кривицкий, И. Конур, М. Калашников, Ю. Сенкевич сияқты кейіпкерлермен жүзбе-жүз кездескен автор олармен арадағы болған пікір алысу сәттерін әсерлі баяндайды.

Кітап көпшілік қауымға арналған.

Ә $\frac{4702250000 - 348}{450(05) - 05}$

ББК 84 ҚАЗ 7

ISBN 9965-06-230-7

© Әлиханұлы Ж., 2005
© “Елорда”, 2005

Сенің сөйлемдерің ән салып тұрады

(Алғы сөз орнына)

Жанболат! Кісінің кейде саясат үшін сырттай құрметтеп, іштей іркіліп өз пікірінде қала беретін сәттері қаншама?! Ал, мен қатар өсіп, қатар келе жатқан жігіттерді бір-бірінен бөлмей, бәрін де жақсы көремін. Оның ішінде өзіңді қадір тұтамын деп айтсам өзімді де, өзгені де еркін сендіремін.

Мөлдір, таза шағымыз, қалыптасу кезеңіміз жастардың арманына айналған “Лениншіл жаста” өтті. Сейдахметтей сайыпқыран спорт журналисі саясында, адал да аяулы сыншы Сағаттың қанаты астында өтті. Біз оларды аға тұттық, олар бізді бала тұтқан жоқ. Қыран бүркіттей баптап салды. Біз де аянып қалмадық. Сөйтіп, біз “лениншілжастықтар” болып табыстық!

Сенің өткен өмір жолына қарасам, қарымды қаламыңды ылғи да бір қазақтың кезінде рухани ерлік жасаған, сөйте тұра төсін соқпай, саябыр жүретін біртуар перзенттері мен Қазақстан табиғатындағы, тағдырындағы тосын жайларға арнапсың. Журналистикада да біреуді ағалаған, біреуді сағалаған пысықайлар аз болмаған. Ал, сен қашандағыдай тың тағдыр иесін, жер, ел киесін тосын қырымен жалт еткізіп көрсетумен келесің. Жақсыны жақсы деп айту қиын емес, бірақ жақсылығын көрсете білу — шарт. Еңбекті — еңбек, ерлікті — ерлік деп айту қиын емес, бірақ еңбеккерді, ерлік иесін, оның жан-дүниесін ашып көрсету — шарт. Сен қарапайым көріністен кастерлі құбылысты аша білдің. Тосын тағдырларға мен де құмар едім. Сенің очерктеріңді өзім жазғандай қуана оқыр едім, аяулы Жәке! Іштей бәсекелесіп, іштей жарысып, мен жазсам бүйтер едім деп те отыратынмын туындыларыңды оқығанда. Қалай дегенде де сол тақырыпты сенен артық, сенен айшықты жаза алмайтынымды іштей

мойындап, сенің туындыларыңа сүйінумен, қол соғумен сабама түсетінмін. Әрбір әдемі очеркінді оқыған сайын кабинетіңе арнайы барып, алғаусыз адал көңілден құттықтап қайтатыным есінде шығар! Сенен де талай құттықтау, қошемет көрдім. Керек болса мені жастар газетінен сөз сөйлеп, жақсы тілек тілеп, шығарып салған да өзің! Біз баспасөз қабырғасында солай туыстық!

Мен тәнті болып қарайтындай очерктеріңде нендей ерекшелік бар?

Алдымен айтарым — тақырыбың тосын.

Екіншіден, кейіпкеріңді тағдыр ретінде тұлғалай білесің.

Үшіншіден, өзің сырттай кимелей бермей, кейіпкеріңе мүмкіндік бересің.

Төртіншіден, кейіпкеріңнің жандүниесі булығып қалмай, жан-жақты, толыққанды түрде ашылады.

Бесіншіден, біліп, танып зерттеп жазасың. Тақырыпты білуің сені озықтандырып тұрады.

Алтыншыдан, очерктеріңде сенің тазалығың, жандүниең сәулеленіп көрінеді.

Жетіншіден, тілінді төгілтіп, мөлдіретіп жазасың.

Сегізіншіден, фотоархив материалдарын ұсынықты пайдаланасың.

Осының бәрі жинақтала келе: “Мен Жанболат Әлиханұлы Аупбаевтың қаламынан шыққан перзентімін”, — деп сөйлеп тұрады туындыларың. Әгараки сол материалдарға сен қол қоймасаң да мен: “Е, мына материалды Жанболат жазған ғой...” — деп бірден таныған болар едім.

Кейде көркем прозада да ырғақ болмай қинайды, кісіні. Оқып отырып жіп жұтқандай боласың. Ал, сен жазған дүниелерде әдемі ырғақ бар. Сенің сөйлемдерің ән салып тұрады, көкетай!

Сен осылай қаншама кісіні ел есіне салдың. Қаншама кісі сенің очерктерің арқылы ел көзіне қайта көрінді. Қаншама қағажу қалған таңғажайып тағдыр иелері сен арқылы оқырмандарға сырын айтып, шерін тарқатты, ішкі қазына-байлығын ақтарды. Көп... құдай-ау, көп қой олар. Көбі соның бүгінде дүниеден өтіп кетті. Ал Жанболат жазған дүниелер сол аяулыларды арамызда аман жүргендей, жадымызда сақтатып келеді. Біз саған қарыздар болмағанда, кімге қарыздармыз, енді?! Айтшы, өзің айтшы Жәке!

Сол ағаларымыз ерлік жасадым деп жүрген жандар емес еді ғой. Сен барып, ол кісілер жасаған ерліктерді айттың. Бұл ретте, сенің еңбегің, кезінде ерлік жасап, бірақ награда алғанынан бейхабар талай жауынгерлерді іздеп, тауып, наградасын тапсырған “Брест қорғаны” кітабының авторы, Лениндік сыйлықтың лауреаты, документалист жазушы С.Смирновты еске түсіреді.

Очерктерің, портреттерің мен суреттемелерің арқылы тұлғаланған тек адамдар ғана емес, қазақ жері, аң-құс, табиғатын да мөлдіретіп жаздың. Қазақ даласына көктемнің келгенін, Наурыздың жеткенін “Ләйлек келеді, ләйлек!” — деп хабарладың. Көктемнің келгенін әркім-әркім-ақ айтар-ау. Хабарлай салудың қандай қиындығы бар? Ал, жылдың жаңарып, табиғаттың түлеуін ләйлек құс арқылы айту — ұсталық! Образ ғой, образ! Сенің очерк, суреттемелерің көркем прозаны ауыстырмасы белгілі. Кейбіреулер секілді очеркінді көркем проза деп ұсынған жерің сірә де жоқ. Әр жанрдың өз табиғаты, соған орай талабы болары мәлім. Ал, арқалар жүгі, берер рухани азығы — жанрға қарап жатпайтын мәселе. Сенің, әлгіндей бір әдемі суреттеме, ойлы очерктеріңнің арқалар жүк, оқырманға берер рухани жан-байлығы мол деп білемін. Бұл орайда, “Комсомольская правдадағы” В. Песковтың орыс оқырманына берген рухани сусынын сен өз дүниелеріңмен қазақ оқырмандарына берген жансың, Жәке!

Кейіпкерлерің сирек, ғажап жандар! Конструктор М. Калашников, фотограф И. Будневич, археолог К. Ақышев, ақын О. Сүлейменов, киноактер С. Санбаев, халықаралық шолушы Г. Боровик, орнитолог Е. Әуезов, альпинист Қ. Уәлиев, селекционер-натуралист Р. Рязанов, саяхатшы Ю. Сенкеевич...

Өміріміз міне, осындай өзге жандарды тану, танытумен өтіп келеді. Адам өзгені тану арқылы да өзін таниды. Әсіресе, өзім деген азаматтардың жүріс-тұрыс, ой-арманын бақылау арқаландырады, өзіңді жете тануға итермелейді. “Құрдастарыма хат” атты сериялы мақалалар жазу барысында өзімді сендер арқылы танып жүрген жайым бар. Халыққа тұлға болған тағдырларды тану мен танытуда сен алдына жан салмай келе жатқан жансың, Жанболат! Енді өзіңді де тани жүретін жасқа жеттің. Сол ойды ишаралап бірде өзіңе діндар философ Бердяевтің “Самопознание” аталатын

философиялық мемуарын сыйлағанмын. Өзінді тани жүру, талдай жүру де керек шаруа. Әсіресе, жас келген сайын керек мінез, керек қасиет. Бірақ, бұл сенің айтарың таусылды деген сөз емес. Өмірің айдындана түскен сайын, айтарың ауқымдана түсері хақ. Тек журналистік желкенінді керіп ұста! Қолыңнан ескегің түспесін!

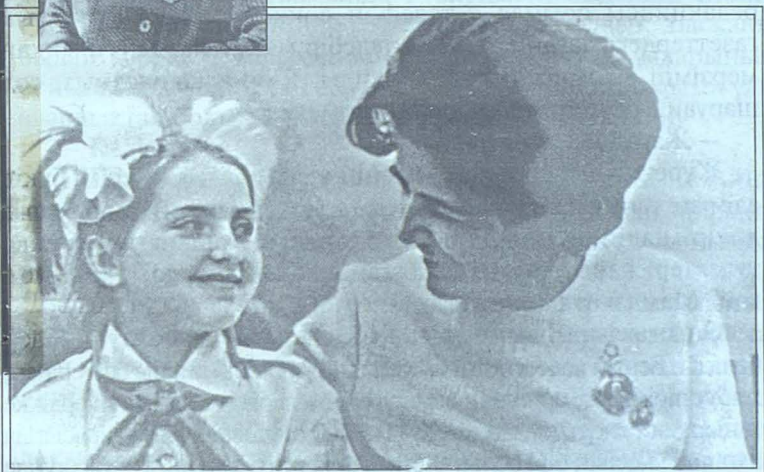
Қадірлі дос!

Алда біз күтетін, жетсек деп армандайтын жас асулары келеді. Жас кешулерінен ешкімге қиянат жасамай абыроймен өтіп келеміз, жас асуларына аман көтерілейік, шығармашылық табыстармен жетейік! Соңғы жылдары “Елорда” баспасынан жарық көрген “Бізге беймәлім бейнелер”, “Елім менің ертегі”, “Өмірге таңдана қара!” атты кітаптарыңмен оқырмандарға енді жол тартқалы отырған “Автограф” атты еңбегіңнің қолжазбасын жата-жастана оқып шыққаннан кейінгі әдемі әсерден соң мен саған осындай тілек айтқым келеді.

Құлбек ЕРГӨБЕК,
филология ғылымдарының
докторы, профессор.

Түркістан.

Мамлакат НАХАНГОВА

Сәлеметсіз бе, апай!

— Хуш омадед!

Кездесудің алғашқы сәтіндегі осы бір сөздерден кейін мен өзімді сәл-пәл еркін сезінгендей болдым. Қараймын, денесі орта бойлыдан сәл қалқыңқы келген оның қимылы тіптен ширақ. Шығыстық сөйлеу мәнері басым қоңыр үнінен кішіпейілділіктің, адамды жатырқамайтын бауырмашылдықтың лебі еседі. Сырт көздің шағын уақыт аралығындағы шамалап үлгерген сыншыл әсері қойсын ба! Дегенмен, дәл қазіргі сәтте қарсы алдымызда отырған осы бір жанды өзіміз білетін өмірбаянына қарап, енді баршын жасынан асты деудің өзі қиын сияқты.

— Ғафу етіңіз, — деді сәл үнсіздіктен кейін ол: — Жаңа бір өзінде ғана тәжік телевизиясының* жастар редакциясы осында телефон соққан еді... Орталық газеттердегі маған қатысты әлдебір мақалалардың шыққан мерзімін анықтап беруді сұрайды. Егер асықпасаңыз, сол шаруаны реттеп тастаған соң әңгімелессек...

— Жарайды!

Жүрек лүп-лүп соғады. Менің қарсы алдымда есімі бүкіл елімізге таныс даңқты адам отыр. Аз уақыттан соң ол дауылпаз дәуіріміздің отызыншы жылдардағы жалын жігер жас түлектері жайында әңгіме қозғамақ. Сонда бұл кісі кім дейсіз ғой? Мамлакат Нахангова!

Оның есімі біздерге — әлппеден таныс деп айтуға әбден болады. Бертін келе төртінші кластың “Ана тілі” кітабы беттерінен, жас өспірімдерге арналған деректі әңгімелерден ол жасаған ерлікке таңырқап та жүрдік. “Еліміздегі мектеп оқушыларының арасында алғашқылардың бірі болып Ленин орденін алған қыз!” “Бір күнде 102 килограмм мақта терген кішкентай стахановшы”. Міне, осы сөздерді білетін біз қара торы қағылез қыздың суреттерін пионер бөлмелерінің қабырғаларынан бертінге дейін жиі ұшырататынбыз. Енді, міне, арада көп жылдар өткен соң, алпысыншы жылдардағы арманшыл жастардың бір өкілін тағдыр сол адаммен кездестіру бақытына ие етіп отыр.

---

* Кітаптағы 1991 жылға дейінгі жазылған дүниелерде кездесетін кейбір атаулар сол кездегі сөз қолданысына сәйкес өзгертілмей алынды.

Автор.

Мамлакат Нахангова, Коля Курмин, Барасби Хамгоков, Мамет Гасанов, Роза Шамжанова... Иә, бұл есімдер еш уақытта да ұмытылмақ емес. Олар советтік пионерия тарихында өздерінің елеулі еңбектерімен, өнегелі істерімен мәңгі өшпес із қалдырды ғой! Аталмыш жастар өкілдері сол кездегі жаппай аттаныс — социалистік құрылыстың нығайып, өркендеуіне мектеп табалдырығында жүріп үлес қосты.

Менің ойымды үй иесінің үні үзді.

— Сіздің маған қандай сұрақтар қоятыныңызды толық білмесем де, жалпы жобасын ептеп шамалайтын сияқтымын, — деді Мамлакат апай сәл күлімсірей түсіп. — Бірақ алдымен екеуміз бір нәрсеге келісіп алайық. Ол — тек қана шындықты жазу. Мәселен, жер басып жүрген 58 жылдық өмірімде мен М.И. Калинин, А. М. Горький, Н. А. Островский, Ә. Лахути сияқты адамдармен жүздескен жанмын. Совет делегациясының құрамында Мәкеңмен, сіздердің Мәлік Ғабдуллиндеріңізбен, бір рет сапарлас та болдық. Басқаны былай қойғанда мен халқымыздың осы аяулы ұлдарының бойынан өзім байқаған абзал қасиеттер ұрпақтарымызға үлгі аларлықтай болып жетсе екен деймін. Келістік қой?

— Келістік!

...Шағын бөлме. Шағын терезе. Әйнек сыртынан Айни көшесіндегі қала шуылы құмығып естіледі. Одан әріректе Памир мұнартады. Бұл менің жанарымдағы сурет. Ал ойымда, иә, ойымда осыдан қырық жыл бұрынғы Сталинабад (Душанбе) қаласының іргесіндегі Шахмансур қышлағының тіршілігі елес береді. Мамлакат онда не бары алты жаста. Көп ештеңені түсінбейтін кезі. Айналадағы болып жатқан дүрбелеңге, құрайыштарын көздеріне баса киген басмашылардың ауыл тұрғындарына көрсетіп кететін қоқан-лоқысына ол тек қана сәби санасындағы “жақсы”, “жаман” деген сезіммен ғана қарайды.

Бірақ мына бір қуанышты сәт оның есінде. Бұл 1933 жылдың жазы болатын. Файзабад пен Көкташ қышлағына кіре тасып жүрген әкесі бір күні үйге қуанып келді. Оның айтуынша, өзі сияқты диқандар колхозға кірген. Ол сол жерде орталықтан келген өкілмен сөйлесіпті. Ертеңнен бастап “Лахути” атындағы колхозға бұларды да мүшелікке қабылдамақ. Сол күннен бастап “колхоз” деген сөз олардың үйінде жиі естілді. Ата-анасының жүзінен шаттық лебі есіп, еңсесі көтерілді. Мамлакат тұңғыш рет мектепке барды.

— Ол уақыт еліміздің алғашқы бесжылдықты төрт жылда орындап шыққан ерлік кезеңі еді, — дейді осы арада әңгіме иесі. — Шынын айтқанда, бұл алып құрылысқа тән алапат қимыл болатын. Енді алда тағы бір үлкен міндет тұрды. Ол — 1933 жылы басталған екінші бесжылдықты да табыспен қорытындылап шығу еді. Бұл жоспар ауқымының кеңдігі сонша, еліміздің еңбеккерлері аталмыш мерзімнің ішінде 83 миллиард сомның қаржысын игеруі тиіс болды. Оны қалай, қайтпін жүзеге асыру керек дейсіз ғой? Адамдардың ынта-жігерімен!

Сол бір жылдарда донецкілік шахтер забойда құлақ естіп, көз көрмеген ерлік жасады. Мұны іле-шала миллиондар колдады. Ал мектеп оқушылары арасында елімізде болып жатқан осы жаңалықтар пионер дружинасының жиналыстарында кеңінен талқыланатын. 1934 жылдың коктемінде пионерлер мен жас өспірімдер арасында жас егіншілер, жас малшылар мен төл өсірушілер қозғалысы кеңінен өрістеді. Міне, осы бастамалар ізімен біздің “Лахути” колхозының Н.К. Крупская атындағы мектебінде мен де тұңғыш рет мақталық алқапта еңбек стуге тілек білдірдім.

...1935 жылдың күзі де келді. Колхоз кеңсесінің маңдайшасындағы репродуктор бүкіл қышлақ тұрғындарының құлағын елең еткізіп мынадай жаңалықты хабарлады: “Шахтер Алексей Стаханов бір сменада 102 тонна көмір қазып, әлемдік рекорд жасады!”.

102? 102?.. Сол күннен бастап осы бір цифр Мамлакаттың ойынан кетпей-ақ қойды. Ақыры ол мынаған бекінді. “Донецкілік рекорд иесінің сменалық нормасы 102 тонна көмір қазу болса, менің күндік көрсеткішім 102 килограмм мақта жинау болсын!”.

Алғашқы күні ол өзінің күн сайын теріп жүрген 90 килограммынан 5 килограмм асып жығылды. Өкінішке қарай, бұдан кейінгі күндері өзі игерген осы белестен ары аса алмай-ақ қойды. Ақыры 102 деген цифрға да жетті-ау! Мамлакат қуанғанынан жылап жіберіп, жүйек басына отыра кетті.

— 1935 жылдың мақта жинау науқанындағы озат еңбегім үшін мен Тәжікстан өлкелік комсомол комитетінің грамотасына ие болдым, — деді осы арада сөз үзіліс жасаған Мамлакат апай. — Бұл награданы “Лахути” (қазіргі “Ленин жолы”) колхозының басқарма жиналысында өлкелік

комсомол комитетінің сол кездегі бірінші секретары А. Герасимов өзі әкеліп табыс етті. Қолымдағы грамотаны көруге туыстарым сонау көршілес қышлақтардан ерінбей-жалықпай іздеп келгені әлі есімде. Бір жапырақ қағазды бәрі қолдан-қолға өткізіп қызыға қарайды. Қарайды да қасиетті зат ұстағандай таңырқайды. Ал колхоз председатели осы жиналыста өзге еңбек озаттарының қатарында маған кәдімгі шығыс кебісін сыйға тартты. Сыйлықтың бұл түрі қазіргі жастарға күлкілі болып көрінуі мүмкін, әрине. Бірақ ол кезде аяқ киім дегеніңіз біздің қышлақ, үшін өте қымбат зат еді.

Иә, деймін мына әңгімеден соң мен іштей: — Уақыт неткен жүйрік еді, шіркін! Мынау қазіргі гүлденген республикада бір кездері қарапайым нәрсенің өзі қат болды дегенге кім сенер? Немесе осыдан қырық жыл бұрын бір қышлақта бір радио нүктесі бар еді дегенге кім иланар? Ал қазір ше? Мұнда бәрі де өзгерген. Республикада дербес Ғылым академиясы, бес жоғары оқу орны бар. Ал “Памир” тоңазытқыш заводы, Душанбе мақта-мата комбинатының өнімдері болса мемлекеттік Сапа белгісіне ие. Тәжікстан бұл күндері 49 шетелге жеңіл өнеркәсіп өнімдерін шығарады. Еліміздегі алып құрылыс, қуаты 2 миллион 700 мың киловатқа тең Нүрек ГЭС-і де осында ғой. Ертеңі ертегіге бергісіз бақытты қоғамның бір көрінісі деп осыны айтуға болар, сірә!

— Күзгі жиын-терін аяқталған соң, республика басшылары мені Орта Азия колхозшыларының Москвада өтетін кеңсесіне жіберді, — деді Мамлакат апай арада орнай қалған үміздікті бұзып. — Біз Москваға келгенде ноябрь айының аяқ шені еді. Қар жапалақтап жауып тұрды. Елді ойладым. Мынау қыста адамдар қалай өмір сүреді деймін ішімнен. Жолбасшымыз колхозшылар делегациясын метромен алып жүрді. Ол кезде Қырым алаңынан “Сокольники” станциясына дейінгі аралықта алғаш рет жер асты жолы пайдалануға берілген болатын. Біздер үшін мұның бәрі де таңсық, әрі қызық көрініс еді.

— Үлкен кісілермен сонда жүздескен шығарсыз...

— Иә... Ол менің өмірімдегі ең бір жарқын кезеңдер ғой! Кездесудің негізгі себепшісі тәжік әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі — Әбілқасым Лахути болды. Сол жылдары Москвада тұрған ол делегаттар жатқан мейманханаға келіп,

жазушылар А. М. Горький мен Н. А. Островскийдің бір топ колхозшыларды көргісі келетінін айтты.

...Арбат көшесін бойлай жүріп келеміз. Ескі үлгімен салынған екі қабат үйдің баспалдағын жайлап басып, сол жаққа бұрылғанымызда, бізді жауырыны еңкіш тартқан шалғы мұртты кісі қарсы алды.

— “Стахановшы қызымыз” мынау ма? — деді ол бәрімізбен амандасып болған соң. Гүрілдеген даусында қарттарға тән қуақылық бар.

— Иә, Алексей Максимович!

— Жарап тұрсың, балақай.

— Қарт адам осы сөздерді айтты да, бір ауық колхозшылармен әңгімелесіп кетті. Ол Орта Азиядағы жаңа өмірді, халықтың тұрмыс-тіршілігін қызыға сұрады. Дикандар оның сауалдарына жауап беруде.

— Сіздер қазір ерлік кезеңді бастан кешіріп жатырсыздар, — деді Алексей Максимович сөзінің соңында. — Қараңыздаршы, он екі-он үш жасар мынау бүлдіршінді егіс даласында еңбек ет деп ешкім зорлаған жоқ қой! Бұлардың қазір ештеңені ойламайтын, алаңсыз балалық шағы емес пе? Бірақ ұлы өзгерістер дүмпуі бұларды да өзіне қызықтырып тарта бастаған. Демек, сіздерде, сіздердің аймақтарыңызда өрлеу бар. Ал саған айтарым, қызым, еңбек етумен бірге оқы. Көп оқы. Тағы да оқы!

Осы бір сөздерді мен Николай Алексеевич Островскийдің де аузынан естідім. Біз барғанда жазушы сол кездегі Одақ комсомолы Орталық Комитеті секретарьларының бірі Александр Косаревпен әңгімелесу үстінде екен.

— Рекорд иесі мына нәзік саусақтар мен құйтақандай қос алақан ба? — деді ол қолымды қармап. — “Кішкентай стахановшымен” кездескеніме қуаныштымын! Біздің қоғамымыз сендердің энтузиазмдерінен тұрады. Осыны есте ұста, жолдас пионер!”

...Сол сәтте дыз етіп есік қоңырауы белгі берді. Үзілген әңгімеге ғафу өтінген үй иесі сыртқа беттеді де, аз-кем уақыттан соң кішкентай бүлдіршінді ертіп қайта оралды.

— Немерем Мехередот, — деді Мамлакат апай. — Демалыс күні жалғызсыратпайын деп әжесін іздеп келген түрі. Сөйтті де сәбиді көрші бөлмеге ертіп әкетті.

Мен терең ойда отырмын. Көз алдымнан әңгіме иесінің өзім білетін кейбір өмір жолдары елес берді. Соның бірі —

Ұлы Октябрьдің 60 жылдық мерекесі қарсаңында орталық теледидардан көрсетілген “Біздің өмірбаян” атты көп сериалы документті фильм.

...Кремльдегі қабылдау бөлмесі. Бүкілодақтық Аткару Комитетінің Председателі М. И. Калинин Москвада өткен Орта Азия мен Қазақстан колхозшыларының кеңесіне қатысушы бір топ еңбек иелеріне үкімет наградасын тапсырып жатыр. Мойындарына алқызыл галстук байлаған үш мектеп оқушысына да кезек келді. Диктордың сөйлеп тұрған даусынан біз бұл бүлдіршіндердің осы кеңеске қатысушы делегаттар — тәжікстандық Мамлакат Нахангова, өзбекстандық Ишан Қадыров пен Хавахан Атақұловалар екенін естиміз. Бүкілодақтық төраға Мамлакатқа Ленин, ал Ишан мен Хаваханға “Құрмет Белгісі” орденін тапсырып, мейірбан жүзбен игі тілектер айтуда.

— Апай, — дедім мен үй иесі қайтып оралған соң, — 1935 жылдан кейін өзіңізге үкімет наградасын тапсырған үлкен адаммен қайта кездесудің сәті түсті ме?

— Болды. Ол 1942 жылы ғой, шырағым. Ұлы Отан соғысының ауыр күндерінде майдандағы бөлімшелерге әр республика өзінше азық-түлік эшелонын дайындады емес пе. Тылдағы тәжік колхозшыларының үлесіне қоршауда қалған Ленинград тиді. Ол кезде мен Тәжікстан комсомолы Орталық Комитетінде қызмет істейтінмін. Бір күні республика Жоғарғы Советі Президиумының сол кездегі председателі Монавар Шагадаев жолдас шақыртты. Бардым. Ол кісінің сөзінен ұққаным, 12 августа майданға эшелон алып жүреді екенбіз.

...Москваға келгенде азық-түлік поезының Ленинград бағытына жылжуына темір жол басқармасы рұқсат бермей, біздің өтінішімізден үзілді-кесілді бас тартты. Аталмыш жерге тек автомашина керуенімен ғана баруға болады екен. Бүкіл состав толы жүкті, оны жеткізетін көлікті кімнен алуға болады? Бір-екі мекемеге кіріп едік, маңына жолатпады. Сосын, тәуекел деп Кремльге, Михаил Ивановичтың қабылдау бөлмесіне тарттым.

- Кім келіп тұр деп айтайын, — деді кезекші секретарь.
- Мамлакат Нахангова... Тәжікстаннан деңіз.
- Кіріңіз!

Есікті жүрегіне аштым. Баяғы бөлме. Баяғы орындықтар. Бәрі де сол қалпы... Тек үлкен кісіде ғана өзгеріс бар сияқты. Қартайып кетіпті. Оның алғашқы сөзі: — Сен осында ма едің, қызым, — болды.

— Иә, Михаил Иванович!

Сәлемдесіп болған соң келген шаруамды баяндадым.

— Көмектесуге болады. Көмектесеміз, — деді ол кісі мені әбден тыңдап болып. — Тек менің сізге бір өтінішім бар. Ол: “Бәрі де Отан үшін, бәрі де майдан үшін!” — деген ұранға үн қосқан тәжік бауырларға рақмет! Елге осы сәлемімді айтыңыз!

Үш күннен соң 20 жүк машинасы солтүстік батысқа бет алды. Кабина ішінде келе жатқан біздер сол сәтте алыс республика өкілдерінің өтінішіне сергек көңілмен қараған Кремльдегі сезімтал қарт кісіге — Бүкілодақтық төрағаға іштей алғыс айтуда едік.

...Біздің әңгімелескенімізге біраз уақыт өтті. Мамлакат апайдың манадан бергі айтқан әрбір сөзі, әрбір пікірі менің көз алдыма жаңа бір ерлік елестерін әкелгендей. Әйтсе де ол кісіге қояр сауалдар әлі де баршылық еді.

— Апай, — дедім мен келесі бір сәтте. — Маналы бергі әңгіме барысында біз сізден отызыншы жылдардағы пионер, комсомол тарихының кейбір беймәлім жақтарынан, олар жүргізген жұмыстардан мол мағлұмат алғандай болдық. Үстіміздегі жыл — Ленин комсомолының 60 жылдық мерекесі ғой. Ендеше, Одақ комсомолиясының өз өміріңізге тікелей қатысты бір сәтін айтып өтсеңіз...

— Комсомол — менің өмір мектебім. Комсомол мені оқытты, өсірді, тәрбиеледі. Сондықтан да осы идеялық саяси шындалу мектебіне мен әр уақытта лайық болуға тырыстым. Соның бірі — 1945 жылы Лондонда өткен Жастардың Бүкіл дүниежүзілік конференциясына қатысқан кезең.

— Бұл конференция қазіргі Жастар мен студенттердің Бүкіл дүниежүзілік фестивалінің бұрынғы аты ғой.

— Иә, иә. Айтпақшы, Мәкеңмен, сіздердің Мәлік Фабдуллиндеріңізбен сол сапарда танысқанмын.

Әңгіме қайта жанданды.

— Демократиялық жастардың дүниежүзілік федерациясын құрмақ болған бұл тұңғыш форумға біздің елден 75 адам

бардык. 1945 жылдың 27 октябрінде Шерметьево аэропортынан ұшқан торт “Дуглас” самолетінде 9 Совет Одағының Батыры, подполковник М. Фабдуллин, Эстония комсомолы Орталық Комитетінің секретары А. Мери, ұшқыш Д. Глинка, генерал Г. Бакланов және атақты биші О. Лепешинская, осы күнгі белді ғалым Г. Ломидзе бар еді.

Конференция 29 октябрде Лондондағы Альберт-холл концерт залында ашылды. Оған дүниежүзіндегі 63 елден 437 делегат қатысты. Баяндамаларда, жарыссөздерде түрлі пікірлер қақтығысы болды, әрине. Біреулер өз еліндегі жоқшылықты айтса, енді біреулері жақыныңды жапыңдай көр деп діни уағыз айтады. Бір таңғаларлығы мұнда күні кеше ғана дүниежүзілік екінші соғыста қарабет болып жеңілген фашизмді жақтаушылар да жоқ емес. Бомба үнінің тынғанына бес ай болмай жатып, 50 миллион адам опат болған зұлым кезенді ұмыта бастағаны ма шынымен?! Олардың даңғаза, дәйксіз әрекеттерін совет делегациясының жетекшісі, ВЛКСМ Орталық Комитетінің сол кездегі бірінші секретары Н. А. Михайлов конференция ашылғаннан кейін үш күннен соң, 2 ноябрь күні сойлеген сөзінде нақты дәлелдермен айыптап, реакциялық пікірдің тас-талқанын шығарды. “Фашизм дегеніміз, — деді ол өз сөзінде, — бұл бүкіл әлемге өзінің қарақшылық, тонаушылық, адамзатты азаптаушылық саясатымен маскара болған идеология. Өзіміз қатысып отырған конференцияда фашизмнің екінші дүниежүзілік соғыстағы қылмысты әрекеттерін әшкерелемеу деген сөз, ол — бейбітшілік сүйгіш елдердің алдына жасалған сатқындық болып табылады”.

Найзағайдай жарқ еткен осы қуатты үнді одан кейін американ жастар делегациясының мүшесі Томмас Нейл, ағылшын студенті Брюс Винсент қуаттап әкетті.

Конференцияның тамырын терең жаюы, болашақта оның үлкен қозғаушы күшке айналуы үшін бұдан соң да біздерге, совет делегациясына, көп жұмыс атқаруға тура келді. Оны абыроймен орындадық та. Шетелдегі арандату топтары Жастардың Бүкіл дүниежүзілік федерациясының жұмысын ақсату үшін бар құйтырқыны жасап бақты. Соның бірі мынау еді.

— Сіздер неге құдайсыздықты уағыздайсыздар, — деді кезекті бір пікір алысу кезінде көзілдірікті жігіт. — Дінге неге қарсысыздар?

— Бұған кінәлі өздеріңіз, ағылшындар ғой, — деп жауап берді біздің делегацияның жетекшісі Николай Александрович Михайлов.

— Неге? — деді дау иесі.

— Ағылшын Чарльз Дарвин “Түрлердің шығуы” деген еңбек жазып, құдайсыздықты уағыздауға бірінші боп негіз салды емес пе?..

Бұл жауапқа ел ду күлді, арандатушының үні өшті.

Бұл біздің делегацияның басындағы бір ғана жайт. Ал басқа елдерден келген жастар өкілдеріне осындай қанша байбалам салынды десеңізші. Соған қарамастан конференция ойдағыдай өтті. 7 ноябрьдегі секция мәжілісінде Устав жобасы бекіді. Онда Демократиялық жастарлық Бүкіл дүниежүзілік федерациясы деген аты айқындалды. Жастар форумының жақсы өтіп, бұл ұйымның саяси жағынан бел алып нығаюына совет делегациясының сіңірген еңбегі өте зор болды.

...Кеш. Ымырт үйіріліп келеді. Күні бойғы қозғалыстан шаршаған қала көшелерінің қымқуыт тіршіліктен сәл саябыр тапқан кезі бұл. Үй иесімен әңгімелесіп, қоштасып шыққаныма біраз уақыт өтсе де менің ойымнан көкірегімде ұялап қалған жылы әсер кетер емес. Осы қиялдың құшағында қонақ үйге беттедім.

* * *

...Аэропортта тұрмын. Енді аз уақыттан соң самолетке отырғызу да басталмақ. Әлденеге ойым кетіп, телефон-автоматқа қол создым. “21078” деген сандарды теріп бола бергенде, ар жақтан таныс дауыс естілді.

— Алай...

— Қайтып барасың ғой, шамасы?

— Иә.

— Сау бол, қалқам. Айтпақшы, Мәлікке..., Фабдуллинге менен көп-көп сәлем айт.

— Кешіріңіз... Сіз, білмеуші ме едіңіз? Ол кісі...

Сол сәтте телефон үні үзіліп кетті. Мен тілімді тістедім.

...Самолет пропеллері дүріл қақты. Салондағы жолаушылар болса тіпті бейқам. Тек мен ғана мазасызбын. Бәрі де әдемі басталып, әдемі аяқталған кездесудің жаңағы бір сәттегі

оқиғасы ойымнан кетер емес. Бүлдірген өзім. “Қап!” — дедім. Даусым шығып кетті. “Қап! Мәлік ағаның 1973 жылы қайтыс болғанын бұл кісі естімеген екен ғой. Өттеген-ай, ә... Қарт адам мазасызданатын болды-ау енді...”

1977 жыл.

Авторлық анықтама. Кеңестік дәуірдегі аты аңызға айналған бұл адаммен біз 1977 жылғы желтоқсан айында Душанбеде кездескен едік. Мамлакат апай ол кезде Тәжік мемлекеттік университетіндегі ағылшын тілі кафедрасының меңгерушісі болатын. 1996 жылғы мамырда Алматыдағы опера және балет театрында ақын Олжас Сүлейменовтің 60 жылдық мерейтойы өтті. Сол салтанатқа Душанбеден көрнекті тәжік ақыны, КСРО мемлекеттік сыйлығының лауреаты Момын Қанағаттың келіп қатысқаны бар. Үзіліс аралығында біз құрметті қонаққа сәлем беріп, Мамлакат Нахангова туралы сұрағанымызда: “Ол аяулы жан енді арамызда жоқ. 1992 жылы бақилыққа аттанған”, — деп жауап берді.

Алексей ЛЕОНОВ

I

1979 жылдың 24 октябрінде астанамыз Алматыдағы “Қазақстан” қонақ үйінің астыңғы қабатында орналасқан баспасөз орталығы өзгеше бір қарбалас күйге түсті. Мұндай көрініс осыдан екі ай бұрын болғаны бар. Ол кез — совет-вьетнам жастарының IV достық кездесуі болса, ендігі дүбір “Комсомольская правда” газетінің жүлдесі үшін Алматыда өтетін Бүкілодақтық ГТО жарысына әзірлік.

Ұйымдастыру комиссиясының шешімімен баспасөз орталығына кезекшілік етуге бекітілген республикалық жастар газетінің қызметкерлері өз жұмыстарына қызу кірісіп кеткен болатын. Алғашқы күннің көп уақыты одақтас республикалардан келген журналистерді тізімге тіркеумен, қонақтарға анықтамалық бюллетеньдерді тапсырумен өтті. Осы міндеттерді орындаумен бірге олар бір нәрсеге ерекше елегізулі еді. Ол — ГТО жарысына екі мәрте Совет Одағының Батыры, авиация генерал-майоры, космонавт-ұшқыш Алексей Архипович Леонов қатысады деген хабар.

Көгілдір космос әлемінің тылсым таңғажайыптары мен құпия жұмбақтарын ашуда асқан ерлік пен батылдық көрсеткен жан бұл сапарында өткізілуге тиіс спорт бәсекесінің бас төрешісі міндетін атқармақ. “Космонавт Алматыға келіп те қойыпты. Бүгін кешке баспасөз орталығының ұйымдастыру шараларымен танысады екен”, — деген ауызекі әңгімеден хабардар болған біздер оны асыға күтуде едік. Мақсат — баспасөз конференциясы бола қалған жағдайда оған қатысу, космонавтқа сұрақтар қойып, оның лебізін тыңдау.

Бірақ қонақ ол күні мұнда келмеді.

Ертеңіне дүбірлі жарыс дүркірей басталды да, баспасөз орталығындағы араның ұясындай гу-гу етіп жүрген жұрт сонда кетті. Бұл жерде қалғанымыз — залдың әр түкпірінде отырған кезекшілер ғана.

...Сағат күндізгі 12-ге таянғанда, кіре берістегі бөлмеден екі-үш адамның аяқ басқан дыбысы естілді. Олар жақындай бергенде, назарымыз ортадағы кісіге ауған еді. Суреттен көріп жүрген таныс бейне. “Сол, — дедік біз іштей. — Соның өзі!”

— Сәлем, достар!

Жұмсақ үнді ақжарқын жан осылай деп бәрімізбен қол алысты да, шеткерілеу тұрған телефонға беттеді. Космонавтың сөзінен Орталық стадионда болып, енді кросс өтіп жатқан Баум бағына кетіп бара жатқанын аңғардық.

— Бәлкім, үлгеріп те қаларсыз. Мен сізді осы арадан күтейін онда, — деді ол өзі хабарласып отырған адамға. Сойтті де орнынан ширақ көтеріліп, залдағы көрнекі құралдарды, информациялық бюллетеньдерді зер салып қарай бастады.

Алексей Архипович Леоновтың мұнда біраз аялдайтынын білген екі-үш жігіт одан автограф алуға ыңғайланды. “Огонектың” 1975 жылғы июль номеріндегі “Союз” — “Аполлон” корабльдерінің түйісуін бейнелейтін суретті қыса ұстап біз де кезекке тұрдық. Ортасынан бүктелген журнал мұқабасының ішінде баспасөз конференциясында керек болып қалар деп әзірлеген сұрақтарымыз және бар. Ондағы ой — космос батырымен әңгімелессек деген өтінішімізді сездіру.

Алдыңғы екі жігіттің откриткалар буклетіне қол қойып берген автограф иесі біз ұсынған “Огонек” мұқабасын аша берді де, жеңіл жымыды. Содан соң газеттің фирмалық бланкасына басылған сұрақтарды шолып өтіп, оның орта тұстағы екеуіне белгі соқты.

— Уақыт аз, сұрақ көп, — деді әзілкеш қалпынан таймаған космонавт.

— Егер мүмкіндігіңіз болса...

— Дәл қазіргі мүмкіндік — 15 минут. Бәріне үлгере аламыз ба? Дегенмен мына екеуіне жауап беруге болады.

Алексей Архиповичтің жауап беруге тоқталғаны төмендегілер еді. Оның біріншісі — “Сіз космонавтар арасында ашық космосқа шығу мүмкіндігіне ие болған жандардың алғашқысысыз. Бізді 1965 жылдың мартында “Восход-2” кораблі сапарындағы ғарыш кеңістігінен өзіңіз байқаған нәрселер көп қызықтырады?” — дейтін сұрақ та, екіншісі — “Союз” — “Аполлон” космос корабльдерінің түйісуі және ондағы халықаралық экипаж жұмысына тоқталсаңыз?” — деген өтініш болатын.

...Космонавт алғашқы сұраққа жауап беріп отыр.

— Оқиға 1965 жылдың 18 мартында, сағат (Москва уақытымен) 11-ден 30 минут өткенде болды, — деді Алексей Архипович. — Люктен қалқып шыққан менің жанарыма ең алғаш ілінгені төмендегі күреңіткен Қара теңіз бен оның жағалауындағы аттың тағасындай боп иілген Кавказдың

қарлы шындары болды. Жоғарыдан карағанда осы аймақтағы Цемес бухтасы қақтаған күмістей созылып келіп, жанарға бір жарқ етті де, келесі сәтте оның жалғасы ұлудай шашылған Сочи санаторийлеріне қарай ойысты.

“Восход-2” кораблінің жақтауынан ажырап, бойымды кеңістік әлеміне үйреткен соң, мен өзімді еркін сезіне бастадым. Жерден жүздеген шақырым биіктегі табан тірер бұдыры жоқ ғарыш мұхитында сағатына 30 мың километр жылдамдықпен зымыраған корабльден қалыспай, әуеде қалқып келе жатқан адамды көзге елестеткен жан болса, онда оны ертегінің кейіпкеріне балар ма еді, қайтер еді?! Бір қызығы, соншалық ұшқыр жүрісте маған ешбір кедергі, яки физикалық кері әсер ету заңдылығының белгілері білінбеді. Білінгені — жер рельефінің кірпік қаққан сайын арта қалып, ауысып отыруы еді. Жаңа ғана Қара теңізді көрсем, енді Еділ., одан соң Орал тауларының үстінен өтіп бара жаттым.

Біраздан кейін денемдегі скафандр мен корабльдегі люкті жалғастыратын серіппелі арқанды ұзарта отырып, кеме қабырғасынан алыс кеттім де түрлі жаттығулар жасауға кірістім. Турниктен айналғандай қимыл жасағанымда, жердегідей кедергілер тіптен сезілген жоқ. Бұл жаттығуларда су бетіндегі қалтқыдай, егер одан да дәлірек айтар болсақ — бөбектердің өзімізге таныс ойыншығы “Ванька-встанька” қимылындай жеңіл аунақшыдым да отырдым.

Ғарыш кеңістігінде болған аз уақыттың ішінде тағы неідей жай есте қалды дейсіз ғой? Оған космостық ұшу сапарының жоспарында бар тапсырма — корабльдің сыртқы қабырғасындағы тәжірибе жүргізу үшін қойылған детальдарды бұзып, қайта құрастыру жұмысының жүзеге асқандығын айтуға болады.

Анау-мынау кілтипанды жөндеп, ары қарай жүріп кете беретін жер бетіндегі техника иелерінің мүмкіндігін космос кеңістігінде де байқап көрсе деген қиялдың алғышарттары сол жолы жасалды деуге әбден негіз бар. Олай дейтінім — кеңістікте қалықтап келе жатқан мен жоғарыдағы жайға көз жеткізу үшін кеменің бүйіріндегі фотокамералардың жамылғысын сыпырдым да, содан аз уақыт өткен соң, объектив әйнектерінің қақпағын бұрап алдым. Мұны не істесем екен? Қажеті жоқ дүниені ғарыш кеңістігіне қалдырып кетсем ештеңе ете қоймас деп, фотоаппарат объективінің қақпағын алға қарай құлаштап лақтырдым. Кішкентай ғана

бұл бөлшек бөтен жерді жатырқағандай алғашқыда менімен бірге жарысып отырды да, артынан біртіндеп кеңістікте қалықтап қала берді.

...Ендігі әңгіме — космос бояулары жайында. Бірер сөзбен айтқанда, ол маған жердегі сәулелерге қарағанда неғұрлым ашық, спектрлі түске жақын шұғыласымен есте сақталып қалды. Ал жердің түн тұмшалаған жарты бөлігі — өзіміз көріп жүргендегіден де қараңғылау екен.

II

Белинский көшесінің бұрылыс-бұрылысымен бұраңдаған автобус күзгі жаңбырдан кілкіген суды шашыратып келіп, Третьяков аялдамасына тоқтады. Бұл жерден енді Баум бағы да алыс емес. Онда ГТО-дан жарыс өтіп жатыр. Біз соған келеміз.

Кеше космонавтпен арадағы әңгіме аяқталмай қалған еді. Алексей Архипович өзінің көбінесе осы арадағы спорт жарыстарының басы-қасында жүретінін ескертіп, келесі әңгімені сонда жалғастыруға мүмкіндік туып қалатынын айтқан болатын.

...Космос батырымен арадағы әңгіме бұл жолы да ешбір шегініссіз, тура кешегідей, болған оқиғаны дәлме-дәл суреттеуден басталды. Сөз етіліп отырған тақырып — 1975 жылғы “Союз” — “Аполлон” халықаралық космос экипажының жұмысын ол былайша баяндап отыр.

— 7 июльдің түнінде “Союз-19” бен “Аполлонның” ара қашықтығы 2150 шақырымға шендес келді. Ал ертеңгі сағат 11-де ол 1405 шақырымға жуықтады. Арада бес сағат өткенде, ғарыш кемелерінің екі арасы 370 шақырымға таянды да, экипаж мүшелері бір-бірімен ультра қысқа толқындағы радио байланысы арқылы хабарласа бастады.

Жер шарын 35-ші рет айналып келе жатқанымызда, Валерий Кубасов орталыққа “Аполлон” мен біздің арамыздың жақындауына 48 миль қалғандығын баяндады. Космостық ұшуды басқару орталығы осы хабардан кейін корабльдердің бір-бірімен түйісуін іске асыруға рұқсат берді.

...Міне, “Аполлон!” Ол телеэкранда бізге тіптен жақынақ қалды. Бес... үш... бір метр... Содан соң корабль корпустарының жанасуы... Операция аяқтала бергенде, мен микрофонмен ағылшынша былай дедім:

— Сәлем, Том! Көріп отырмын, люктер шебер қиюласты. Енді сіздермен төс түйістіру де алыс емес сияқты.

— Рақмет, Алексей! — деді ар жақтан орысша тіл қатқан Стаффорд. — Сіздермен кездесуді қуана күтеміз.

...Минут сайын ғарыш кеңістігіндегі космонавтар кездесуінің көптен күткен сәті жақындап келе жатты.

— Абайлаңыз, төртінші люкті ашамыз... Содан соң үшінші люк, — деді Валерий.

— Сізді түсіндім.

Люк есігінен бірінші боп Стаффорд көрінді. Міне, ғарыштағы қол алысу!

— Сәлем, Алексей! Сәлем Валерий! Жағдайларыңыз қалай?

— Гиед ту си ю! (Сізді көргеніме қуаныштымын!) — деймін мен.

— Бері өтіңіздер, — деді ол нақ бір Оклохомдағы өз үйінің табалдырығында күтіп тұрғандай жымия күліп.

— Жо-жок, алдымен бізге келіңіздер, — дейді оған Валерий.

Алғашқы күнді Стаффорд пен Слейтон бізде өткізді. Мұндағы жұмыс барысы СССР мен АҚШ-тың мемлекеттік жалауларын бір-бірімізге табыс студен басталды да, оның соңы ғарыш кеңістігіндегі тұңғыш түйісу жөніндегі анықтама — халықаралық авиация спорт федерациясының қуәлігіне қол қоюмен, биологиялық эксперименттерді жүргізу үшін пайдаланылатын приборлар алмасуымызбен аяқталды.

...18 июль күні “Аполлон” салонына үш рет барып қайттым. Бұл кезде менің “Союз-19-дағы” орнымда Вэнс Бранд жұмыс істеді де, “Аполлондағы” қызметті Стаффорд, Слейтон үшеуіміз бірігіп атқардық. Ал халықаралық космос экипажының одан кейінгі жағдайы, жерге қалай қонғаны ТАСС тілшілері мен орталық баспасөздегі ғылыми шолушылардың репортаждары арқылы бәріңізге белгілі болса керек.

III

Космонавт Алексей Архипович Леоновпен “Қазақстан” қонақ үйінің баспасөз орталығы залындағы және Баум бағындағы аз ғана уақыттық сұхбаттан кейін Қазақстан ЛКСМ Орталық Комитетінде кездестік. Ол астанадағы мектеп оқушыларымен жүздесіп, бүлдіршіндердің сұрақтарына жауап берді.